

КОНЦЕПЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ В БАЧЕННІ СИМОНА ПЕТЛЮРИ

Проаналізовано концептуальні погляди одного із чільних діячів Української революції 1917–1920 рр. Симона Петлюри щодо можливих моделей розвитку Української держави.

Ключові слова: Українська держава, Симон Петлюра, парламентська республіка, державна ідеологія.

Серед когорти українських державних діячів ХХ ст. важливе місце належить Симону Петлюрі – людині, з іменем котрої пов’язана ціла епоха боротьби за незалежність України. Будучи керівником УНР у найважчий для неї період, він зумів не лише на практиці очолити державну структуру, а й реалізувати її модель, закласти підвалини демократичної республіки. Проте його ім’я довгі десятиліття настільки очорнювалося ворогами української державності, а подекуди навіть представниками власної інтелектуальної еліти, що й донині, уже в незалежній Україні, помітна певна упередженість до його особистості. Між тим уважне вивчення державницької діяльності С.Петлюри, як і його теоретичних поглядів у галузі державного будівництва, не втратило своєї актуальності й тепер. Зокрема, можна виділити такі притаманні його діяльності риси, як принциповість, реалізм, несприйняття партійного доктринерства, справжні демократичні переконання у втіленні моделі національного державотворення.

Аналізуючи його діяльність часів Української революції 1917–1920 рр. і публіцистику періоду еміграції 1921–1926 рр., можна скласти уявлення щодо його бачення моделі Української держави, а відтак провести певні аналогії із сьогоденням.

Об’єктом пропонованого дослідження є постать Симона Петлюри як державного діяча в добу Української революції 1917–1920 рр. та еміграційний період життя.

Предмет дослідження – погляди С.Петлюри, висловлені ним у науково-публіцистичних працях, і його практична діяльність як лідера Української Народної Республіки щодо моделей національної державності, форм і методів її реалізації.

У статті поставлено мету подати синтетичну характеристику моделей української державності, реконструйовану на підставі теоретичного доробку С.Петлюри, а також його практичної державотворчої діяльності як очільника УНР. Для досягнення поставленої мети необхідно дослідити погляди С.Петлюри стосовно форм реалізації української державності; визначити моделі державного устрою України в його баченні; суспільний устрій держави; проблему формування в населення державницької ідеології; зовнішньополітичні пріоритети Української держави.

Постать Симона Петлюри завжди викликала зацікавлення в істориків. Однак в силу того, що він уособлював найактивнішого й найпослідовнішого у своїх діях українського політичного діяча, котрий до того ж претендував на загальнонаціональне лідерство, то й відповідно не міг однозначно сприйматися різними політичними силами, що знайшло відображення й в історичних працях. Відтак публікації про нього є надмірно політизовані, що заважає об’єктивному дослідженню його діяльності, у тому числі теоретичного доробку, у якому він сформулював своє бачення Української держави. Державотворчі процеси в Україні останнього двадцятиліття викликали підвищений інтерес до постаті С.Петлюри. Історики намагаються виважено й об’єктивно подати події, пов’язані з його діяльністю. Серед найґрунтовніших сучасних праць про С.Петлюру слід назвати монографії С.Литвина [5], В.Сергійчука [19] і В.Савченка [18].

Основною джерельною базою для дослідження поглядів С.Петлюри на проблему української державності є документи його авторства, коли він перебував на посаді Голови Директорії УНР і Головного отамана армії УНР, а також його публіцистика еміграційного періоду [8]. Варто згадати й фундаментальне видання архівних матеріа-

лів “Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки 1918–1920” [3]. Документи, поміщені в цьому збірнику також відтворюють політичну й державотворчу діяльність С.Петлюри як керівника УНР.

Висвітлюючи концепцію української державності в баченні С.Петлюри, насамперед варто наголосити на тому, що він був, мабуть, одним із небагатьох чільних діячів соціалістичного політикуму Центральної Ради, котрий еволюціонував від автономістських концепцій національного державотворення до самостійницьких. Пояснення тому – його участь в українському військовому русі й створенні підвалин національних збройних сил, котрі не поміщувалися в автономістські рамки державотворення, які вона сповідувала.

Аксіомою для С.Петлюри впродовж усієї його політичної діяльності періоду Української революції було невідступне дотримання постулату державної незалежності України. У відозві “До населення всієї соборної України” від 17 вересня 1919 р. першим програмним пунктом уряду УНР він визначив “самостійність і незалежність Української Народної Республіки, – щоб ніхто з близьких та далеких сусідів не замахувався на наше самостійне державне життя та добробут українського народу” [6, с.181]. Нагадаємо, що це був чи не найважчий для УНР час, коли юрисдикція її уряду розповсюджувалася лише на декілька повітів Поділля. Як реакція на зневіру в перспективу подальшої боротьби серед українського політикуму стало поширення федералістської концепції щодо майбутнього статусу України.

Українська держава у візії С.Петлюри – це демократична парламентська республіка. Характерно, що навіть у військових обставинах, що вимагали концентрації влади, а то й диктатури, він жодного разу не підтримав цієї ідеї [2, с.15]. “Самостійна Україна коли буде, то буде тільки як демократична республіка”, – писав він [15, с.189]. Уже перебуваючи в еміграції, у листі до генерала Миколи Удовиченка С.Петлюра наголошував, що “кілька разів міг би успішно “розганяти уряди”, але не робив цього, бо гадаю, що, особливо в молодій державі, це привело би до внутрішньої деморалізації” [12, с.123]. Україна як самостійна держава, на його переконання, будуватиметься “на принципах суто демократичного парламентаризму” [14, с.194]. Виборча система має базуватися на засадах загального, рівного й таємного виборчого права, а парламент та уряд формуватися на основі пропорційної системи. В Українській державі повинні бути гарантовані права громадян інших національностей, котрі стоять на ґрунті самостійності України й беруть участь у державному будівництві, бо це “буде запорукою нашої перемоги над ворогами і запорукою нашого самостійного і ні від кого незалежного життя” [16, с.184]

Цікавими є погляди С.Петлюри й щодо суспільного устрою держави. Як відомо, він був одним із провідних діячів УСДРП, відтак займав ліву позицію в соціальних питаннях. Проте, на відміну від В.Винниченка, у цьому питанні впродовж 1917–1920 рр. він еволюціонував від лівих поглядів до поміркованих. Без сумніву, що С.Петлюра бачив Україну соціально справедливою державою. У вже цитованій відозві “До населення всієї соборної України” він сформулював такі засади внутрішньої політики: передача землі від великих власників без викупу селянству, урахування інтересів робітництва – 8 годинний робочий день і соціальні гарантії праці.

Разом з тим після 1920 р. у публіцистиці С.Петлюри можна помітити обґрунтування ідеї української державності як солідарного витвору всього українського суспільства. Він рішуче виступає проти партійного доктринерства, котре веде українське державне будівництво в безвихідь, позаяк поділ суспільства на антагоністичні класи й соціальна боротьба між ними захитує пріоритет національної державності, що, на його думку, неприпустимо. У той самий час він не відкидав факту, що українське суспільство не може бути соціально-однорідним, а через те матиме якісь партійні вподобання. Тому “лише ті партійні програми, котрі стоять в першу чергу на становищі добра для

цілої України, а не певної тільки кляси, й з цього становища розглядають інтереси поодиноких кляс та груп українського громадянства можуть розраховувати на наше співчуття й можуть зватися патріотичними... Вузькі програми, що хочуть покроїти народ і його душу є шкідливими й стоять поза межами патріотичних вчинків” [8, т. 3, с.543–544]. Тобто для С.Петлюри пріоритетними були державні, а не вузько-партійні інтереси. “Кажда партійна програма, оскільки вже необхідно помириться з існуванням її, мусить працювати в першу чергу для України, а потім для своєї кляси. Інтереси своєї кляси мусить підчинити загальнонароднім стремлінням, а не одягати в свій фрак, часто пошитий з невдалої матерії й не на той ріст” [8, т. 3, с.543–544]. Як підсумок, С.Петлюра наголошує: “Держава вища над партії, нація вища над кляси” [7, с.310].

Важливими й актуальними до цього часу є міркування С.Петлюри щодо ролі державної ідеології в націо- та державотворчих процесах в Україні. Аналізуючи історичний досвід української козацько-гетьманської державності, він доходить висновку, що “причиною загублення нашої державної незалежності, помимо економічно-політичних причин, було не завершення процесу консолідації української нації під час смерти гетьмана Богдана, брак єдиної державної ідеології у його заступників, що має об’єктивну цінність для всіх кляс тогочасної української нації” [9, с.214]. Характерно, що до питання формування державної ідеології як одного з найсуттєвіших чинників українського державотворення 1917–1920 рр. С.Петлюра звертався часто. Він указував на те, що її формування “справа незвичайно тяжка“, а українське суспільство “лише в тяжких катастрофах, в пробах різних може, як в горнілі страждань, її вияснити собі та засвоїти“ [12, с.226]. Саме в період національної революції цього чинника найбільше бракувало як у внутрішній, так і зовнішній політиці. Яскравим прикладом цьому можуть послужити різні концепції зовнішньополітичної орієнтації серед вищого керівництва УНР, що перешкождали її виходу з міжнародної ізоляції. Із цього приводу С.Петлюра із сумом констатував: “А брак єдиної державної ідеології, єдиної провідної лінії в зовнішній політиці – оці риси, що характеризують дотеперішній стан політичного розвитку нашого громадянства – мало потішають і на майбутнє бо створюють у нашого громадянства ілюзії облудні і переменшення в оцінці тих труднощів, які стоять перед Україною в справі вступу її до європейської чи світової коаліції держав...” [11, с.317]. Державна ідеологія скристалізується за умови, коли українське суспільство усвідомить потребу підпорядкувати свою діяльність “вимогам державної дисципліни” [17, с.241].

Важливою підвалиною самостійної Української держави мала стати (церква) С.Петлюра вважав її інтегральною частиною всього державного будівництва, моральним авторитетом, котрий зміцнить націю й державу. Для цього вона повинна здобути автокефалію й мати власного патріарха. “В майбутніх конфліктах з Москвою, – писав він, – внутрішнє міцна, ієрархічно дисциплінована українська церква може відограти велике позитивне значення у вислідах такої боротьби” [9, с.215].

Не менш актуальними для сьогодення є погляди С.Петлюри на роль державних лідерів. Вони, на його переконання, повинні володіти низкою моральних і ділових якостей, таких як: політична послідовність, витримка, здатність вийти поза межі мертвого доктринерства, відповідальність за доручену справу, творчий підхід до виконання покладених завдань, ґрунтовне знання техніки будівництва держави, політична далекозорість, уміння орієнтуватися в перипетіях політичного життя як українського так і міжнародного, почуття міри й такту, “а найпаче систематичної, невтомної, так званої “чорної”, праці, до якої не кожен здатен” [9, с.215]. Дієздатність адміністративного апарату держави можуть забезпечити професіонали, а тому уважав С.Петлюра, “прикликання до праці фахових досвідчених сил, хоч би закордонних, є потребою державного значення” [13, с.280]. Тому не дивно, що він звертав увагу українських дипломатів на те, аби вони уважно вивчали державний досвід країн, у яких перебували.

Державна діяльність С.Петлюри припадала на складний для України період, коли доводилося збройно виборювати й захищати незалежність. Через те надзвичайно актуальним було питання її зовнішньополітичних пріоритетів, усвідомлення місця нашої країни в тогочасному світі. Реалізація цього плану тісно перепліталася з проблемою досягнення соборності українських земель, котрі в тогочасних умовах реалізувати було практично неможливо. Звідси й постав контраверсійний в оцінках українських політиків ініційований С.Петлюрою Варшавський договір 1920 р.

В останні роки життя С.Петлюра, проаналізувавши набутий досвід, сформулював й основні засади зовнішньополітичної концепції незалежної Української держави. Насамперед він звертав увагу на те, що Україна, коли хоче утвердитись у світі як незалежна країна, має брати до уваги ті держави, які виявляють зацікавлення в її існуванні. Очевидно, що це був європейський вектор зовнішньої політики. При цьому С.Петлюра акцентував увагу на тому, що геополітичне розташування України “висуває перед українською політикою завдання шукати опертя на системі політичних зв’язків з тими державами, що мають певні інтереси на Чорному морі або в басейні його” [10, с. 280]. Тому він не виключав можливості створення коаліції держав Балтійсько-Чорноморського регіону: України, Польщі, Латвії, Литви, Грузії, Азербайджану. Спробою реалізації цієї концепції було підписання 15 січня 1921 р. представниками УНР, Фінляндії, Естонії, Литви та Польщі військової конвенції, котра мала б гарантувати ці країни від імперських зазіхань Росії [1, р.296]. Він не виключав можливості долучення до цієї коаліції Румунії й Туреччини. Наголошуючи на важливості дипломатичного чинника в утвердженні суверенної Української держави, С.Петлюра закликав урахувувати досвід 1917–1920 рр. “Коли українська нація не змогла зреалізувати свого державного ідеалу в 1917–1920 рр., то причиною цього явища було між іншим те, що в цей час українська політика не дописала українській стратегії, себто військова наша боротьба не мала належної допомоги з боку української політики... З цього досвіду ми повинні засвоїти науку для майбутнього: вона полягає в придбанні реальних симпатій серед впливових міжнародних чинників до ідеї Української держави” [4, с.228].

Отже, Симон Петлюра сформулював концепцію державної структури України, фундаментальними засадами якої виступають самостійність, соборність, демократизм, верховенство права та європейські пріоритети в зовнішній політиці.

1. Hunczak T. Ukrainian and Poland in documents 1918–1922 / T. Hunczak. – N.Y. ; Paris, 1983. – Vol. 2. – P. 296.
2. Верига В. Визвольні змагання в Україні 1914–1923. / В. Верига. – Львів, 1998. – Т. 2. – 504 с.
3. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки 1918–1920 : документи і матеріали : у 2 т. – К. : Вид-во ім. Олени Теліги, 2006. – Т. 1. – 688 с.; Т. 2. – 744 с.
4. Іванис В. Симон Петлюра / В. Іванис. – Дрогобич, 1992. – 256 с.
5. Литвин С. Суд історії. Симон Петлюра і петлюріана / Сергій Литвин. – К. : Вид-во ім. Олени Теліги, 2001. – 640 с.
6. Петлюра С. До населення всієї соборної України / С. Петлюра // Статті. Петлюра С. В / упоряд. та авт. передм. О. Климчук. – К. : Дніпро, 1993. – С. 180–183.
7. Петлюра С. Розпочинаючи видання... / С. Петлюра // Статті. Петлюра С. В. – С. 309–313.
8. Петлюра С. Статті, листи, документи / С. Петлюра. – Нью-Йорк, 1956. – Т. 1. – 480 с.; 1979. – Т. 2. – 627 с.; Т. 3. – К. : Вид-во ім. Олени Теліги, 1999. – 616 с. ; Т. 4. – К. : Вид-во ім. Олени Теліги, 2006. – 704 с.
9. Петлюра С. З листа до І. Огієнка / С. Петлюра // Статті. Петлюра С. В. – С. 213–216.
10. Петлюра С. “Табір“. Чергові проблеми військового будівництва в українській військовій літературі / С.Петлюра // Статті. С. В. Петлюра. – С. 276–303.
11. Петлюра С. Лист до А. Ніковського / С. Петлюра // Статті. Петлюра С. В. – С. 216–220.
12. Петлюра С. Лист до генерала-хорунжого Миколи Удовиченка / С. Петлюра // Статті. Петлюра С. В. – С. 220–228.
13. Петлюра С. Лист до панів послів та голів дипломатичних місій УНР / С. Петлюра // Статті. Петлюра С. В. – С. 208–212.

14. Петлюра С. Нота до Найвищої Ради союзних і сполучених держав у Парижі / С. Петлюра // Статті. Петлюра С. В. – С. 193–194.
15. Петлюра С. Промова на політичній нараді 26 листопада 1919 року / С. Петлюра // Статті. Петлюра С. В. – С. 188–189.
16. Петлюра С. Проти погромів / С. Петлюра // Статті. Петлюра С. В. – С. 183–186.
17. Петлюра С. Сучасна українська еміграція та її завдання / С. Петлюра // Статті. Петлюра С. В. – С. 231–275.
18. Савченко В. А. Симон Петлюра / В. А. Савченко. – Х. : Фолио, 2004. – 416 с.
19. Сергійчук В. Симон Петлюра / Володимир Сергійчук. – К. : ПП Сергійчук М. Ш., 2009. – 568 с.

Проанализированы взгляды одного из лидеров украинского национального движения 1917–1920 гг. Симона Петлюры относительно возможных моделей развития Украинского государства.

Ключевые слова: Украинское государство, Симон Петлюра, парламентская республика, государственная идеология.

The author analyzed the opinion of Symon Petlura, one of prominent leaders of Ukrainian Revolution (1917–1920) concerning possible development patterns of Ukrainian state.

Keywords: Ukrainian state, Symon Petlura, Parliament republic, state ideology.

УДК 947.04 (Укр.)
ББК 63.3 (4 Укр) 6

Андрій Руккас

УКРАЇНСЬКІ СТАРШИНИ В ПОЛЬСЬКІЙ ВИЩІЙ ВІЙСЬКОВІЙ ШКОЛІ

У міжвоєнний період в польських збройних силах за індивідуальними контактами з польським військовим міністерством служило близько 40 колишніх офіцерів Армії Української Народної Республіки отамана С.Петлюри. Деякі з них пройшли навчання в польській Вищій Військовій Школі (аналог Академії Генерального Штабу), де отримали вищу військову освіту. Про цих людей, їх навчання і розповідається в статті.

Ключові слова: Польща, Українська Народна Республіка, армія, Вища Військова Школа, Академія Генерального Штабу, контрактний офіцер.

Наприкінці листопада 1920 р. під тиском “червоних” Армія Української Народної Республіки (УНР) була вимушена перейти на західний берег Збруча, до контролюваної поляками Східної Галичини. Програвши більшовикам відкритий двобій, керівники УНР не відмовилися від амбітних планів тріумфального повернення й створення незалежної держави. Із цією метою протягом усього міжвоєнного періоду вони активно готувалися до майбутнього відродження української армії. Слушним моментом для цього, на їхню думку, мала б стати війна європейських країн проти СРСР або потужне національно-визвольне селянське повстання на території Радянської України. Після травневого перевороту 1926 р. і приходу до влади в Польщі маршала Ю.Пілсудського ці плани стали набувати конкретних форм.

Ю.Пілсудський, військовий міністр і фактичний авторитарний керівник держави, висунув власну геополітичну концепцію “прометеїзму”. Він був твердо переконаний у тому, що польські інтереси на сході Європи є тісно пов’язані з національно-визвольними прагненнями неросійських народів Радянського Союзу. На його думку, єдиною запорукою для успішної боротьби з великодержавницькою політикою Росії (байдуже якої – імперської чи радянської) може стати поява в чорноморсько-каспійському регіоні нових незалежних держав: України, Грузії, Азербайджану, Північнокавказької федерації. Разом з Польщею вони утворили б спільний фронт проти російської експансії. Заради досягнення цієї мети полякам варто всіляко сприяти активізації діяльності неросійської еміграції в різних сферах: політичній, військовій, ідейно-пропагандист-